

פרק יד (פסוקים א-כב) / ברוריה בן-דוד (ויס)

בקטע זה ובדה"ב פרק כה נקרא על הסיבה להתחדשות המלחמות בין יהודה לישראל בימי אמציה מלך יהודה ויהואש מלך ישראל.

אמציה בנו של יואש מלך יהודה היה בן עשרים וחמש כאשר מלך אחרי אביו במשך עשרים ותשע שנים. ימי מלכותו היו ימים של זעזועים קשים ביהודה. סכסוכי דמים פרצו בין בית המלכות ובין בני יהוידע הכוהן הגדול (דה"ב כד טו-כב), וגרמו לרצח יואש בעת מחלתו (דה"ב כד כה-כו).

כיצד התנהג אמציה כלפי רוצחי אביו?

אמציה נהג בשיקול דעת בכך שדן למיתה את רוצחי אביו בלבד ונמנע מלנקום במשפחות הכוהנים שהיו אשמות ברצח אביו כפי שכתוב: "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומתו" (דב' כד טז). רצח זכריה בנו של יהוידע בפקודת יואש אביו של אמציה לא נשכח עדיין. אמציה השתדל להשלים בין בית המלכות ובין משפחות הכוהנים, לכן לא העניש את כל בני משפחת האשמים ברצח ודן למיתה רק את רוצחי אביו בלבד (פס' ו).

מה השיג אמציה בהתנהגותו המתונה?

אמציה הצליח להשכין בהתנהגותו שקט פנימי ביהודה.

למה שאף אמציה?

אמציה ערך מפקד של יוצאי הצבא ביהודה ובנימין כמסופר בדה"ב כה והקים צבא מאומן בן שלוש מאות אלף בני חיל כהכנה למלחמה נגד אדום. תחילה רצה לשתף במלחמתו באדום גם את צבאות ישראל. הוא שכר מאפרים מאה אלף גיבורי חיל במאה כיכר כסף שישתתפו אתו במלחמה על אדום, אך איש האלוקים התנגד לכך נמרצות (דה"ב כה ו). לפי מסורת חז"ל היה זה אמוץ אביו של ישעיהו הנביא ואחיו של אמציה. מסורת היא שאמוץ ואמציה אחים היו (מגילה י' ע"ב; סוטה י' ע"ב). גם אמוץ היה נביא (מגילה טו ע"א). אמציהו שומע בקול איש האלוקים ואינו מצרף לחילותיו את הגדוד ששכר בכסף רב מישראל (דה"ב כה ז-י), ולפיכך הוא זוכה לנצח את האדומים שמרדו בימי יהורם בן יהושפט (דה"ב כא ח) ולהשיב את ארצם לתחומי ממלכתו, כמו שהיה מימי דוד ושלמה עד לימי יהורם בן יהושפט.

במה הייתה חשיבותה של אדום ליהודה שמלכי יהודה שאפו לשלוט בה?
חשיבותה של אדום הייתה בגלל מכרות הנחושת והברזל שבערבה שהיו שייכים לאדום ושפותחו בעיקר בימי שלמה, ובגלל דרכי המסחר שעברו בה ושחיברו את אילת עם ערי החוף בארץ ישראל ועם ערי המסחר שבעבר הירדן וסוריה.

מדוע הייתה לאמציה נקיפת לב?

לבו של אמציה נקפו על מאה ככרות הכסף ששילם לאנשי הגדוד ושלא יוכל לקבל בחזרה לאחר שהפר את ההסכם אתם. אמציה שאל את הנביא האם ניתן לקבל בחזרה את מאת כיכר הכסף אשר נתן לגדוד ישראל.

מה ענה הנביא לאמציה?

הנביא ענה לו על כך: "יש לה' לתת לך הרבה מזה" (דה"ב כה ט).

מה הייתה תגובת הגדוד מישראל?

"ויחר אפם מאד ביהודה וישבו למקומם בחרי אף" (דה"ב כה י). חיילי הגדוד מישראל שאמציה שלח אותם למקומם פשטו בערי יהודה הבלתי מוגנות. "ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון, ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה" (שם פס' יג). הם פשטו בערי ממלכת יהודה ובכללן ערי בנימין וערי אפרים אשר לכד אסא (דה"ב יז ב).

אמציהו ניצח את בני אדום בגיא מלח ולכד את הסלע (פס' ז; דה"ב כה יא-יג). גיא מלח הוא הגיא שגם אבישי בן צרויה הכה בו את אדום בימי דוד (דה"א יח יב; ש"ב ח יג). יש המשערים שגיא מלח נמצא בערבה בין ים המלח וים אילת. אמציה לכד את הסלע שהייתה בנויה על המצודה של אחד הערים הראשיות באדום. הוא הצליח לכבוש את המבצר האדיר הזה וקרא את שמה יקתאל. אמציהו נהג באכזריות במלחמתו באדום (דה"ב כה יב). אמציה לא כבש את נמל אילת. לאחר מותו השלים עזריה בנו את כיבוש אדום והחזיר ליהודה גם את אילת.

מה נודע לאמציהו כששב מן המלחמה באדום?

לאמציהו נודע כי מאה אלף גיבורי חיל מישראל שהפר את ההסכם עמם פשטו בערי יהודה.

כיצד הגיב אמציה על מעשי הגדוד מישראל?

תגובתו של אמציה למעשה ההרג והביזה של הגדוד הישראלי ביהודה התבטאה בקריאת תגר על יהואש מלך ישראל. אמציה שלח שליחים אל יהואש מלך ישראל ובידיהם כנראה איגרת ובה היה כתוב: "לכה נתראה פנים" (פס' ח).

מה השיב יהואש לאמציהו?

יהואש השיב לאמציהו במשל והוא מפרש גם את הנמשל: "החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר: תנה את בתך לבני לאשה, ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח" (פס' ט). כלומר: ארז הלבנון הגבוה והחזק הוא סמל ליהואש. החוח- הקוץ-צמח קטן ופחות ערך נמשל לאמציה שהיה חלש וחסר אונים בעיני יהואש. החוח שלח אל הארז: "תנה את בתך לבני לאשה". כלומר:

הבה נתקרב זה לזה על ידי חיתון, יכול להיות שרמז לנשואי יהושפט עם בית אחאב (מ"ב ח יח) ולתוצאותיהם של נישואין אלה, ובכך רמז החוח אמציה שהוא שווה בערכו לארז יהואש.

יהואש מפרש את משלו: אתה אמציהו מתנשא עלי בלבך מפני שנחלת ניצחון על מלך אדום, אך ישראל אינה אדום. אם תתמודד עם צבא ישראל סופך יהיה כסוף החוח שרמסה אותו חית השדה. אמציהו ימית שואה על עצמו ועל ממלכתו. לכן יעץ יהואש לאמציהו "הכבד ושב בביתך, ולמה תתגרה ברעה, ונפלת אתה ויהודה עמך?" (פס' י). שמור לעצמך על הכבוד שנחלת בניצחונך על אדום ואל תצא להילחם בי. רמז לו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה (רלב"ג). אמציהו סירב לשמוע בקול התבונה שבדברי המשל של יהואש מלך ישראל, מפני שהיה שיכור ניצחון מהצלחתו באדום והיה בטוח שינצח גם את ישראל. לפי דה"ב כה כ לא שמע אמציהו "כי מהאלקים היא, למען תתם ביד, כי דרשו את אלהי אדום" (דה"ב כה כ). אמציהו עבד את אלוהי אדום שאותה ניצח במלחמה וסירב לשמוע בקול הנביא שבא להוכיח אותו. על כך מסופר בהרחבה (דה"ב כה יד-טז).

כמו בתקופת אביו כל זמן שחי יהודע עשה יהואש הישר בעיני ה', אחרי מות יהודע חזרה עבודת הבעל ליהודה, כך גם בתקופת מלכותו של אמציהו בנו. התקופה הראשונה מצטיינת בעשיית הישר בעיני ה', אך לאחר הניצחון על אדום עזב אמציה את ה'.

יהואש נטל יזמה ועלה למלחמה על יהודה. שני המלכים נפגשו זה עם זה פנים אל פנים כפי שהציע אמציהו "לכה נתראה פנים" (פס' ח).

מה היו תוצאות המלחמה?

הקרב המכריע בין צבא יהודה לבין צבא ישראל על יד בית שמש אשר ליהודה הסתיים במפלתם של בני יהודה. אמציה הובס בקרב והמיט אסון על עצמו ועל ממלכת יהודה כולה ונשבה בידי יואש. אסון זה דומה לאסון שהמיט ארם על יהודה בימי יואש אביו (יב יח-יט). יהואש עלה על ירושלים. יוסף בן מתתיהו כתב שיואש איים על אמציהו שימיתו אם לא ישדל את אנשי ירושלים לפתוח לו את השערים ולהכניס אותו ואת צבאו לירושלים. יהואש הרס חלק גדול של החומות הצפוניות. "ויפרץ בחומת ירושלים בשער אפרים עד שער הפנה ארבע מאות אמה" (פס' יג) כמאתיים מטר. הוציא את אוצרות בית המלך ואת אוצרות בית המקדש והטיל על יהודה חובות שונים. אמנם אמציה שוחרר משביו, אבל לשם ביטחון למילוי התחייבויותיו לקח יואש "בני תערבות" מיהודה. בני תערבות מלשון "ערבה" ו"ערבון" (בר' לח יח; מג ט; מד לב). המלכים המנצחים בקרב היו רגילים לקחת את בניהם ובני שריהם של המלכים המנוצחים כבני ערובה שלא ישובו להילחם בהם. יש המשערים שיואש הרס אף חלק מן הביצורים של גבע בנימין אשר בנה אסא לצורכי שמירה על ירושלים בפני בעשא מלך ישראל.

אמציה נחל מפלה ניצחת מפני שהביא את אלוהי בני שעיר לירושלים (דה"ב כה יד-טו). אחרי ששב אמציהו ממלחמתו באדום הביא אתו כשלל את אלוהי בני אדום ויעמידם בביתו כדי שיוכל לעבדם כאלוהים.
הייתה זו הפעם הראשונה שירושלים נכבשה בידי זרים.

יהואש מלך ישראל שב עם בני הערובה ועם כל האוצרות מירושלים לעיר בירתו שומרון. "וישכב יהואש עם אבותיו ויקבר בשמרון עם מלכי ישראל וימלך ירבעם בנו תחתיו" (פס' טז).

מה קרה לאמציהו אחרי התבוסה?

בשנותיו האחרונות גברה ממלכת ישראל וניסיונו של אמציהו לנהל מדיניות עצמאית ביהודה בלי זיקה לממלכת ישראל נכשל גם בימי ירבעם בן יואש. ייתכן שחולשה זו היא שגרמה בסוף ימי מלכות אמציהו לקשר שקשרו עליו בירושלים. "ויקשרו עליו קשר בירושלים" (פס' יט). לא כתוב מי היו הקושרים ומהי סיבת הקשר. לפי דה"ב כה כז הסיבה לכך הייתה מפני שאמציהו סר מאחורי ה'. מסתבר שעם הקושרים נמנו גדולי ירושלים ושריה. אמציהו ברח ללכיש. אמציהו ישב בלכיש חמש עשרה שנה. לכיש נמנית עם ערי השפלה שרחבעם ביצר (דה"ב יא ט). יכול להיות שאמציהו מלך על לכיש וסביבתה. הקושרים שלחו אחרי אמציהו חיילים כדי להמיתו. ייתכן שמדובר על קשר אחר בערוב ימיו לאחר שכבר ישב בלכיש חמש עשרה שנה (לפי סדר עולם רבא (סע"ר) סוף פרק יט). הקושרים פצעו את אמציהו באורח אנוש. סופו של אמציהו דומה לסופו של אביו. על שניהם קשרו עבדיהם קשר והמיתו אותם. שניהם מתו כלשון חז"ל מיתת תחלואים על ידי אחרים (סע"ר יט).

לאחר מותו נהגו באמציהו בכבוד, כפי שנהגו באחזיהו אבי אביו (דה"ב כב ט). "וישאהו על סוסים" (פס' כ). נשאו את גופתו במרכבת המלך שהייתה רתומה לסוסי המלך. יכול להיות שהנביא מיכה רמז על זה בנבואתו: "רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש, ראשית חטאת היא לבת ציון, כי כך נמצאו פשעי ישראל" (מיכה א יג). גווייתו של אמציהו הובאה ירושלימה ונקברה בקברי בית דוד. "ויקברו אתו עם אבותיו בעיר יהודה" (דה"ב כה כח).
"עיר יהודה" - כינוי יחידאי במקרא לירושלים, בשם זה קרויה ירושלים גם בכמה כתובות אשוריות.

עיקר פועלו המדיני של אמציהו היה סיפוחה מחדש של אדום לממלכת יהודה.

בזמן שאמציהו שכן בלכיש המליכו בירושלים את עזריה בנו שנקרא גם עזיהו שהיה בן שש עשרה בלבד. עזיהו המשיך בפועלו של אביו. הוא בנה את אילת והשיבה ליהודה.

פרק יד (פסוקים כג-סוף)

קטע זה מתאר את ימי מלכותו של ירבעם השני, המלך השלושה עשר לישראל. המלך הרביעי והאחרון לבית יהוא.

מה נאמר על ירבעם השני?

מבחינה דתית בדומה לכל מלכי בית יהוא ומלכי ישראל שקדמו לו גם ירבעם בן יואש עשה את הרע בעיני ה', ולא סר "מכל חטאות ירבעם בן נבט". אלה הם עגלי הזהב אשר בבית אל ובדן, כדי למנוע משבטי ישראל לעלות לירושלים. וכך הוא הצטרף למחטיאי ישראל.

ירבעם השני היה מהגדולים שבמלכי ישראל ושל מלכי בית יהוא. בתקופת מלכותו של ירבעם בן יואש - המקבילה למלכותו של עוזיהו מלך יהודה הגיעה מלכות ישראל לשיא פריחתה והתפשטותה הטריטוריאלית לפני נפילתה. "בימי ירבעם בן יואש נהפך להם לישראל מרעה לטובה" (יבמות צח ע"א). ירבעם כבש את דמשק והרחיב את גבולות ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה. שני המקומות האלה מסמנים את גבולות הארץ שנועדה לנחלה לישראל. מבוא חמת הקרן הצפונית מערבית של ארץ כנען (במ' יג כא ; לד ח), ובצפון מזרח נשק גבולה בקרבת הפרת, או על הפרת ממש. וים הערבה הוא ים המלח התוחם את גבול ההתנחלות של ישראל בקרן הדרומית מזרחית של הארץ. ככתוב: "ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנן... והערבה והירדן וגבל, מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה" (דב' ג טז-יז וראה שם ד מט). הוא גם גבול היישוב של ישראל בימי דוד ושלמה (מ"א ח סה).

ירבעם המשיך במלחמות עם ארם שהתחיל בהן יואש אביו. מגמתו הייתה לשחרר את חבל עבר הירדן מן השלטון הארמי. מעמוס ו יג נראה ששני קרבות מכריעים נערכו בה. בקרנים שבבשן ובלא דבר שבגלעד. לפי פרקנו הכה ירבעם את הארמים וכבש את דמשק.

בכיבוש דמשק עלתה מלכות ירבעם בצדה של מלכות חמת לדרגת מדינה בעלת משקל רב בסוריה הדרומית. ירבעם השיב לישראל את כל ערי עבר הירדן המזרחי שהיו מימי חזאל בידי הארמים. גם בעבר הירדן הדרומי התפשטה ממלכת ירבעם. נראה שהוא שעבד תחילה את עמון ומואב והגיע עד "ים הערבה" (פס' כה ; עמ' ו יד), רק לאחר מכן בימי יותם עבר אזור זה לשלטונה של יהודה (דה"ב כז ה).

מדוע נבחר ירבעם שחטא והחטיא את ישראל להושיע את ישראל ?

"כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד, ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל, ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים" (פס' כו-כז). רד"ק כתב: לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עניים. ה' נאמן לבריתו ואינו יכול לראות בעינוי ישראל. גם בשעת כעסו מרחם עליהם.

כי ראה שאין דבר (עצור) טמון ואין דבר שמור לעם העזוב לנפשו, כי יד האויב שלטת בכול.

מה היו היחסים בין ישראל ויהודה בימי ירבעם?

בימי ירבעם שררו יחסי שלום בין ישראל ליהודה. שליטתו של ירבעם בחבלים נרחבים בעבר הירדן, קשריה של שומרון עם יהודה ששלטה על המחצבים בערבה ועל הדרך לים אילת הגדילו את הכנסותיה של מלכות שומרון ממסחר החליפין. שיירות הסוחרים עברו שוב בין ישראל וארצות הפרת והחידקל וסייעו להתעשרותם המופלגת של שריה. תקופת השלום הארוכה גרמה גם לשגשוג מבחינה חקלאית. מעמוס פרק ו' פס' ד-ו אנו למדים על העושר הרב שהיה בשומרון.

ישועת ישראל אינה מתבטאת רק בשחרור הארץ מכובשים, אלא בנאמנות לברית ה'. תמונה נאמנה על המצב החברתי והכלכלי באותם ימים משתקפת בספר עמוס שהוא המקור העיקרי לתולדות ימי ירבעם. עמוס שבא למלכות שומרון מיהודה התריע על העוול החברתי ועיוות הדין שנעשה לדלים בידי אצילי שומרון (עמ' ב ו). הרווחה הכלכלית העבירה את בני האצולה והשררה על דעתם. עמוס מתמרמר על חיי המותרות שלהם מכיוון שעושרם הרב בא להם מעושי דלים. בימי המלחמות בארמים נחרבו ערים וכפרים ויושביהם התרוששו. העשירים שהלוו לדלת העם כספים נשלו אותם מאחוזותיהם, או מכרו אותם לעבדים. עמוס מגנה את בעלי הקרקעות הגדולים שבשנות בצורת הם מקטינים איפה ומגדילים שקל (עמ' ח ה). כלומר: גורמים עוול לקונים מוכרים תבואה ללקוחות באיפה קטנה- פחותה מהשיעור הנכון וגובים מחיר מופרז. ע"י רמאותם מביאים את האנשים לידי התרוששות ובדרך זו הם מנשלים את הדלים מנחלתם ומוכרים אותם לעבדות (עמ' ח ו). עמוס מוכיח אותם בעיקר על סילוף המשפט בידי השופטים עצמם, ועיוות הדין שנעשה לדלים בידי אצילי שומרון (עמ' ב ו). נשותיהם של בני האצולה שמשלו בשומרון נמשלו בלעג לפרות הבשן הדשנות העושקות דלים הרוצצות אביונים (עמ' ד א).

הבשן נודע כמקום מרעה דשן, הבקר שם מפוטם ושמן (דב' לב יד ; יח' לט יח ; מי' ז יד ועוד)

העושר של בית המלך ושל גדולי שומרון במלכות ירבעם הביא לפיתוח הבנייה. עמוס מזכיר בדברי נבואתו את הארמונות ואת בתי השן בשומרון (עמ' ג ט טו).

גדולתה של ממלכת ירבעם באה לידי ביטוי גם בתפארת הפולחן בבית אל ובגלגל, מרכזי המקדשים של מלכות שומרון (עמ' ד ד). עמוס זועם על הפאר וההדר של הפולחן והוא מנבא על הרס המזבחות. הפולחן הדתי היה רווי השפעות אשוריות וארמיות (עמ' ה כו).

"וישכב ירבעם עם אבתיו עם מלכי ישראל (בשומרון), וימלך זכריה בנו תחתיו".

ניב

הכבד ושב בביתך (פס' י).

בהשאלה : למען כבודך מוטב שלא תתערב.